

РЕВОЛЮЦІЯ І ПОВСЯКДЕННЯ: ІСТОРІЯ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 1917-1921-Х РОКІВ

У статті висвітлюється комплекс подій і явищ, які характеризують методи встановлення радянської влади в Україні, роль Червоної армії та її особового складу в адаптаційних процесах перших років більшовицької влади. Акцентується увага на актуальному в сучасній науці аспекті – історії повсякдення. Через призму трансформації сімейного укладу показані процеси формування радянської моделі суспільних відносин.

Ключові слова: Україна, революція, Червона армія, військовослужбовці, дезертирство, повсякдення

Після приходу до влади більшовиків їх однією з головних проблем стало масове дезертирство солдатів радянської армії. Жахливі умови проживання, голод і, головне, покинуті сім'ї напризволяще, спонукали військовослужбовців залишати поле бою й повертатися до рідних домівок. Як наслідок – на лютий 1918 р. кількість дезертирів сягнула 3 млн. осіб. «Дезертирство прогресивно зростає... цілі полки і артилерія уходять в тил, оголюючи фронт на значних відстанях...» - доповідав генерал Бонч-Бруєвич [1, с. 98].

Розглядаючи історичні аспекти радянських нововведень у контексті соціально-політичних змін в українських землях колишньої Російської імперії, ми ставимо на меті показати чому саме сім'ї військовослужбовців стояли на особливому рахунку держави і висвітлити як здійснювалися репресивні утиски і корегування основних сімейних устоїв під час української революції 1917-1921-х років.

За умов війни, інтервенції та міжособових сутичок радянська влада не могла зволікати з масовим дезертирством. Їй була потрібна не морально розкладена, дезорієнтована і слабка, а надійна, мобілізована і сильна армія. Червоний командарм Рудольф Сіверс радив ще в перші дні січня 1918 року командувачу південної групи червоних військ Антонову-Овсієнко: "Треба або добирати відповідних людей, або вводити для військ репресії та військово-польові суди із застосуванням смертної кари, інакше ганьба буде лише поширюватися і зростати". Тому, щоб покращити ситуацію Рада Народник Комісарів 15 січня 1918 року прийняла декрет «Про створення нової Робітничо-Селянської Червоної Армії» [2, с. 287].

На відміну від попереднього призову, доступ у новостворені ряди відкривалися всім бажаним чоловікам, не молодшим 18 років. Крім того, вперше сім'ї таких добровольців мали право користуватися такими пільгами: отримувати безкоштовну медичну допомогу, необхідні продукти харчування або господарчі товари. Але головне, що привертало увагу і стало основним чинником у заохоченні

широких мас населення – це отримання так бажаних квартир з освітленням, а в окремих випадках квартир з опаленням.

Наркомат внутрішніх справ контролював виконання даного документу, а в кінці 1918 року розробив ще один декрет «Про звільнення від оплати за квартиру всіх членів родин червоноармійців». Згідно нього оплата за квартири вищезазначених родин у приватних будинках мала здійснюватися за рахунок місцевих органів соціального забезпечення. Сім'ї військових звільнялися і від оплати всіх державних податків, крім натурального [3, с. 100].

Варто зазначити, що при цьому нова житлова площа не розбудовувалася. Кількість квартир, куди вселялися сім'ї військовослужбовців зростала за рахунок переселення їх у «розкуркулені» помешкання. До 1919 року ситуація з наданням житла була складною. Місць не вистачало. Щоб розв'язати цю проблему, 27 червня 1919 року Радою Народних Комісарів був виданий декрет для комісії з житлових питань про додатковий перегляд приміщень державних установ і організацій (щоби при наявності вільного місця та за рахунок ущільнення службовців поселяти й надалі сім'ї військовослужбовців) [4, с. 415].

Незважаючи на ряд досить серйозних заохочень з боку держави, військова мобілізація проходила повільно, а випадки дезертирства продовжували мати місце. Це спонукало радянську владу шукати нові варіативні підходи. Щомісяця мали виплачувати по 100 карбованців. 27 лютого того ж року декретом Ради Народних Комісарів збільшувався оклад і самих воїнів Червоної Армії із 100 до 250 карбованців [5, с. 444].

Під прикриттям турботи про сім'ї військовослужбовців, державні органи влади почали нівелювати сімейні цінності і традиції. Перекручувати і підривати їх значиму цінність. Так, постанова Ради Оборони від 3 червня 1919 року «Про викорінення дезертирства» закликала усіх «втікачів», які переховувалися у рідних та близьких, добровільно здатися до найближчих губернських, повітових або міських комісаріатів з військових справ. У разі, якщо дезертири не повернуться протягом семи днів від проголошення постанови, вони та їх сім'ї вважатимуться ворогами народу і підлягатимуть покаранню: від виконання громадських робіт до розстрілу. Також накладалися штрафи на цілі села, райони, міста, якщо місцеве населення знало і приховало інформацію про дезертирів [6, с. 445].

Якщо у дореволюційний період держава притримувалася принципу невтручання у приватне життя сімей, то позиція радянської влади у цьому питанні була суто протилежною. Продовжуючи боротьбу з дезертирством і створення сильної армії, держава починає тотально контролювати особисте життя членів родин військовослужбовців, їх побут і традиції. Відповідно логічним стало те, що Народним Комісаріатом соціального забезпечення було запропоновано у всеукраїнському масштабі провести «Тиждень сім'ї червоноармійця». Для цього, починаючи з лютого 1920 року пропонувалося розпочати дослідження соціального становища сімей червоноармійців. В інструкції зазначалося: «...дізнатися ближче про всі потреби, отримати конкретну уяву про їх культурний рівень, оглянути

житло, надати медичну допомогу. А по встановленню загальної картини побуту і потреб, протягом даного тижня, докласти усіх зусиль, щоб задовольнити всі потреби сімей червоноармійців» [7].

Згідно із загальною інструкцією, покращенням житлового питання займався Наркомат внутрішніх справ. Іншими питаннями займалися Наркомати продовольства, охорони здоров'я, просвіти тощо. Найбільшої відповідальності за проведення тижня сім'ї червоноармійця покладалося на комсомольські осередки, що мали брати активну участь у всіх сферах перевірки і покращення їх життя [8, с. 155].

Одночасно у 1920 році на IV Всеукраїнському з'їзді Рад були прийняті закони, що спрямовувалися на покращення матеріального стану родин тих осіб, які знаходилися в Робітничо-Селянській Червоній Армії. Наприклад, Народному Комісаріату продовольства наказувалося видавати два рази на місяць додаткову продовольчу пайку хліба (по 7 ½ фунта) і солі (по 1 ½ фунта) [9, с. 156].

Завдяки таким нововведенням вже у травні 1920 року сім'ї військовослужбовців почали мати можливість отримувати не тільки квартири, а й необхідні меблі. Про це засвідчує лист завідувача Одеським комунальним господарством М. Горєва голові Одеського Губревкому. В ньому зазначалося, що Реорганізаційний житловий відділ отримав з 25 травня до 10 серпня 178 заяв із проханням видати кімнату або квартиру та 89 заяв із проханням їх омеблювати. Усі вимови були стовідсотково задоволені [10].

Отримуючи дах над головою, сім'ї стикалися із серйозною проблемою – в одну квартиру заселяли дві, три, а інколи чотири і більше сімей, що між собою були чужими людьми. Це сприяло тому, що різні за своїм походженням, культурним рівнем, цінностями сім'ї, не маючи гідних умов проживання заважали один одному і мали пристосовуватися до нелюдських умов життя. Проте, незважаючи на всі труднощі, більшовицькі нововведення дали свої результати і на кінець 1919 року чисельність збройних сил радянської армії досягла 3 мільйони осіб. У той час, коли на кінець 1918 року в лавах Червоної армії налічувалося всього близько 800 тисяч бійців.

Таким чином, ліквідація дезертирства і створення власної сильної армії стали важливими умовами для радянської влади на початковому етапі її становлення. Показовим виявилось соціальне заохочення сімей військовослужбовців, які стояли на особливому рахунку держави. Як показала історія, через здійснення утисків і насильного корегування основних сімейних устоїв, більшовики спромоглися не тільки вистояти в політичній і військовій сфері, а й утвердитися у своїх владних позиціях.

Джерела та література:

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 149. – Арк. 98.
2. Декреты Советской власти. – Т. 2. – 25 октября 1917 – 16 марта 1918. – М.: Политиздат, 1957. – № 238. – С. 287.

3. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Украины (далі СУ УССР). – Полтава, 1919. – № 17. – Ст. 89. – С. 100-101.
4. СУ УССР. – Полтава, 1920. – Ч. 15. – Ст. 293. – С. 415.
5. Декреты Советской власти. – Т. 4. – 10 ноября – 31 марта 1919. – № 4. – С. 444 – 445.
6. Там само.
7. Там само. – Т. 5. – 1 апреля – 31 июля 1919. – № 141. – С. 264 – 267.
8. Там само.
9. Державний архів Полтавської області. – Ф. 3872. – Оп. 1. – Спр. 797. – Арк. 155.
10. Там само. – Арк. 156.

Ж. В. Касимова, Д. К. Литвак

МІФИ І НАУКОВІ АРГУМЕНТИ ПРО АНТИСЕМІТСЬКИЙ ХАРАКТЕР ДІЯЛЬНОСТІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ

У статті аналізуються дослідження українських істориків та матеріали опублікованих джерел, переважно сучасників С. Петлюри, які розвіюють міфи і стереотипи щодо його відповідальності за єврейські погроми у роки отаманщини та громадянської війни. Авторки вдаються до цитувань з опублікованих праць, які переконливо показують драматичний перебіг подій, зусилля С. Петлюри з відвернення ксенофобії і погромів, заходи української влади з утвердження національних прав єврейського народу в роки Української революції.

***Ключові слова:** Симон Петлюра, Директорія, єврейський народ, єврейські погроми, антисемітизм*

Доба Директорії періоду Української революції була перенасичена трагічними подіями, зокрема великою кількістю єврейських погромів. Міф про С. Петлюру як антисеміта й погромника десятиліттями існує у західній громадській думці. Не лише єврейські, але й деякі українські історики вказують на особисту відповідальність С. Петлюри за погроми.

Проте сучасна вітчизняна та зарубіжна історіографія, аргументи якої спираються на велику кількість досліджень, опублікованих та архівних документів, свідчить про непричетність лідера Директорії до антисемітських погромів. Науковці доводять, що С. Петлюра намагався вжити заходів, які б припинили погромницьку діяльність окремих отаманів, денікінців, більшовиків та спрямовувалися на те, щоб представники єврейської нації могли повноцінно реалізувати свої політичні та культурні права на українських землях.

Метою нашої статті є огляд ініційованих С. Петлюрою протипогромних актів та законів, що стосувалися життєдіяльності єврейського населення, а також звернення до спогадів сучасників цих драматичних процесів.

С. Єкельчик зазначає, що після того, як у вітчизняних істориків з'явився вільний доступ до широкого кола архівних фондів, відбулася істотна еволюція